

Oponentský posudek habilitačního spisu PhDr. Jiřího Gazdy, CSc.
*Dynamika jazykových procesů v transformačním a posttransformačním období vývoje
ruské společnosti*

Na přelomu tisíciletí proběhly převratné politicko-ekonomické a společenské změny ve všech zemích východní, jihovýchodní a střední Evropy, které významným způsobem ovlivnily jazykovou situaci v tomto prostoru. Kromě těchto transformačních procesů dosáhly vysoké intenzity nejen v Evropě, ale i na celém světě integrační a globalizační procesy, které se rovněž do značné míry odrazily i v jazycích. Tyto dynamické procesy v jazyce, zejména otázky vztahu jazyka a společnosti, vyvolávaly od konce minulého století velký zájem lingvistů o jejich zkoumání, analýzu a popis. Na tuto oblast zaměřuje svou dosavadní vědecko-výzkumnou činnost i autor habilitačního spisu.

Předkládaná habilitační práce představuje aktualizovaný soubor přípravných studií, v nichž se autor zabývá problematikou dynamiky ruské slovní zásoby se zřetelem k internacionalizačním tendencím, jako důsledkem výše uvedených procesů. Práce je členěna na dvě relativně samostatné kapitoly, které ale zároveň spolu úzce souvisí. Jednotlivé části těchto kapitol pojí analýza a popis změn v jazykovém chování nositelů jazyka ve sledovaném období.

V první kapitole s názvem *Vývojové tendence v ruštině a češtině v současných společenských a komunikačních podmínkách* (str.10-114) PhDr. J. Gazda soustřeďuje svou pozornost na sociolingvistickou analýzu změn, které proběhly v jazyce hromadných sdělovacích prostředků, zejména v jazyce publicistických textů, přibližně v období od r. 1985 do roku 2005, tj. na přelomu XX. a XXI. století. Zvolený synchronně srovnávací přístup při popisu a hodnocení dynamiky současné ruštiny umožňuje autorovi nejen vymezit a analyzovat nové jevy v současné ruštině, ale i poukázat na obdobné jevy a procesy v češtině. Analýzu provádí na textech publicistického stylu, neboť tento funkční styl nejrychleji reaguje na všechny změny ve společnosti a zároveň je odráží v největší šíři, což autor práce podrobně vysvětluje.

V úvodní části k této kapitole hodnotí jazykovou situaci ruštiny a češtiny ve 2. pol. XX. století. Připomíná, že Rusko zaujímá mezi všemi zeměmi bývalého východního bloku zvláštní postavení, neboť totalitní režim zde existoval nejdéle, což se projevilo v oblasti jazyka silnou politizací ruštiny, ve vzniku a užívání tzv. „novojazu“ (orwellovský „newspeak“), který do značné míry ovlivnil jazyk daného období. S jeho pozůstatky a negativním vlivem se vyrovnává do dnešních dnů nejen ruština. Na základě rozsáhlé odborné literatury podává charakteristiku jazykové situace obou sledovaných jazyků na konci tisíciletí a vymezuje kladné i záporné stránky vlivu transformačních procesů na verbální komunikaci.

V dalším výkladu se autor soustřeďuje na vymezení místa a úlohy publicistiky ve společenském diskurzu v období tzv. „přestavby“ a „popřestavbovém“ období a jejich typických rysů. Je všeobecně známo, že jazyk hromadných sdělovacích prostředků silně ovlivňuje jazykovou kulturu, avšak ve sledovaném období je velmi často předmětem ostré kritiky jak ze strany jisté skupiny jeho uživatelů, tak i ze strany lingvistů. Odlišné názory odborných kruhů na současnou jazykovou situaci demonstruje na příkladu tzv. „demokratizace“ jazyka. Uvádí postoje mnoha lingvistů, kteří pro daný stav jazyka používají různou charakteristiku: od „demokratizace“ přes „liberalizaci“ až ke „kriminalizaci“ a „lumpenizaci“ řečového chování. Mnozí jazykovědci používají i termín „barbarizace“ jazyka. Na tomto místě se nabízí otázka, jak autor spisu hodnotí teorii „samoočistné“ schopnosti jazyka na straně jedné a účinnost jazykového zákona na straně druhé.

Jiným problémem, kterému dr. Gazda věnuje pozornost v této kapitole, je problém současného jazykového vývoje, který probíhá pod vlivem dvou protikladných tendencí. Na jedné straně jde o ovlivňování spisovné normy různými formami mluveného jazyka a na druhé straně lze pozorovat pokračující vliv jazykových stereotypů oficiálního jazyka totalitního období („novořazu“). Lze jen souhlasit s tezí, kterou autor deklaruje, že společenské změny ne vždy vyvolávají v jazyce jevy nové, ale spíše urychlují tendence a procesy založené v samotném jazykovém systému.

Je všeobecně známo, že nejmarkantnější jsou ty změny, které probíhají na lexikální úrovni jazykového systému. Jedná se o aktualizaci, tj. návrat mnohých lexikálních jednotek do centra lexikálního systému a zároveň probíhá tzv. deaktualizace, tj. pasivizace, přemístění celých tematických skupin slov na jeho periferii. Tyto procesy doplňuje deideologizace a také politizace a depolitizace lexika. Neméně důležitou roli v jazyce současné publicistiky podle autora hraje i expresivizace a standardizace řeči, a také tendence k jazykové ekonomii. Všechny tyto tendence J. Gazda nejen analyzuje, ale uvádí pro jejich ilustraci i bohatý dokladový materiál.

Jazyk ruské publicistiky transformačního a posttransformačního období je zkoumán komplexně, se zřetelem k proměnám v myšlení jeho nositelů. K analýze publicistických textů autor přistupuje z hlediska stylistiky, přičemž zároveň popisuje nedávnou ruskou historii.

V této kapitole prokazuje Jiří Gazda velmi dobrou orientaci a znalost problémů spojených se zkoumáním jazyka hromadných sdělovacích prostředků a publicistických textů, jako jejich neoddelitelné součásti. Vyplývá to nejen z toho, že využívá racionálně poznatků, které nachází v pracích zejména mnoha ruských, ale i českých lingvistů, což dokládá seznam použité literatury (255 položek). Nejedná se pouze o popis a shrnutí dosavadních poznatků, ale o kritickou analýzu a interpretaci.

Druhá kapitola s názvem *Internacionalizace slovní zásoby současné ruštiny a češtiny* (str. 115-179) pojednává o vlivu globalizačních procesů na utváření a fungování jazyka. Jak

autor zdůrazňuje, jejich důsledkem je kromě jiného i zřetelná tendence k internacionalizaci lexika současných jazyků, tedy i ruštiny a češtiny. Tato tendence se projevuje především v přejímání slov, tj. někdy až v nadměrném užívání cizojazyčných lexikálních jednotek a také v četném užívání cizojazyčných slovotvorných prvků při tvoření nových terminologických i neterminologických pojmenování. Procesy internacionalizace slovní zásoby hodnotí J. Gazda jako přímý důsledek migrace a informatizace a dochází k závěru, že tyto globalizační tendence ve verbální komunikaci vedou k odstraňování komunikačních bariér a na straně druhé nesou s sebou problémy v oblasti jazykové kultury a jazykové politiky.

Na bohatém ilustračním materiálu autor práce analyzuje různé slovotvorné modely, které obsahují různé cizojazyčné prepozitivní nebo postpozitivní formanty. Potvrzuje takto tezi o tendenci k narůstání analytičnosti a aglutinativnosti ve tvarosloví a slovotvorbě současných slovanských jazyků. Všechny tyto procesy jsou důsledkem zvýšeného vlivu zejména angličtiny a její americké varianty v různých oblastech verbální komunikace.

Závěrem nutno konstatovat, že habilitační spis PhDr. Jiřího Gazdy, CSc. **splňuje všechny požadavky kladené na úroveň habilitační práce** v oboru Lingvistika konkrétních jazyků (slovanské jazyky). Je to práce promyšleně zpracovaná a obsahově velmi inspirativní, která reaguje na aktuální lingvistické problémy současnosti. Její novum spočívá v tom, že se jedná o studii, ve které je provedena srovnávací rusko-česká analýza jazyka publicistických textů ze sociolingvistického hlediska. Je vhodné rovněž zdůraznit, že svou dosavadní publikační činností J. Gazda přesvědčivě prokázal svou erudici a schopnost trvale rozvíjet vědeckou činnost, a proto doporučuji, aby mu po úspěšném habilitačním řízení byla udělena vědecko-pedagogická hodnost docenta.

doc. PaedDr. Blažena Rudincová, CSc.
katedra slavistiky Filozofické fakulty
Ostravské univerzity v Ostravě

V Ostravě dne 11. března 2013